

ใบความรู้ที่ ๑๓ เรื่อง อิทธิพลของวัฒนธรรมต่อละครและนาฏศิลป์
หน่วยการเรียนรู้ที่ ๒ เรื่อง ที่มา ท่วงท่า สีลา ๔ ภาคพื้นเมือง
แผนการจัดการเรียนรู้ที่ ๑๓ เรื่อง อิทธิพลของวัฒนธรรมต่อละครและนาฏศิลป์
รายวิชา ศิลปะ (ดนตรี-นาฏศิลป์) รหัสวิชา ศ๒๒๑๐๑ ภาคเรียนที่ ๑ ชั้นมัธยมศึกษาปีที่ ๒

ความหมายของ “วัฒนธรรม”

วัฒนธรรม หมายถึง วิถีชีวิต ความเชื่อ ค่านิยม ภาษา ประเพณี และศิลปะที่มนุษย์สร้างขึ้นและถ่ายทอดจากรุ่นหนึ่งไปสู่อีกรุ่นหนึ่ง เช่น การแต่งกาย อาหาร ศิลปะ การละเล่น หรือพิธีกรรมต่าง ๆ

ความหมายของ “ละคร” และ “นาฏศิลป์”

- ละคร คือ ศิลปะการแสดงที่เล่าเรื่องราวผ่านการกระทำ การพูด การแต่งกาย และฉากต่าง ๆ
- นาฏศิลป์ คือ ศิลปะการร่ายรำที่แสดงออกถึงอารมณ์ ความรู้สึก และเรื่องราวผ่านท่ารำ ดนตรี และลีลาการเคลื่อนไหว

วัฒนธรรมมีอิทธิพลอย่างลึกซึ้งต่อละครและนาฏศิลป์ไทย โดยกำหนดเนื้อหา รูปแบบการแสดง และวิวัฒนาการ ตั้งแต่ยุคโบราณ (อิทธิพลอินเดียเรื่องเทพเจ้า, ตำนาน) ผ่านยุคสมัยต่างๆ (อิทธิพลตะวันตกเรื่องละครพูด ละครเวที) จนถึงปัจจุบัน (นาฏศิลป์ร่วมสมัยผสมพรีกติกโลก) โดยสะท้อนวิถีชีวิต ความเชื่อ ประเพณี และการปรับตัวให้เข้ากับสังคมยุคใหม่ เพื่อให้คงคุณค่าและสุนทรียภาพควบคู่ไปกับการสืบทอดมรดกชาติ.

อิทธิพลหลักๆ ของวัฒนธรรมต่อนาฏศิลป์และละครไทย:

อิทธิพลจากวัฒนธรรมอินเดีย (โบราณ):

แนวคิดและตำนาน: นำแนวคิดเรื่องเทพเจ้า ตำนานการร่ายรำ เช่น พระอิศวร (ศิวะนาฏราช) จากคัมภีร์ภทรนาฏยศาสตร์ เข้ามาปรับใช้.

แบบแผน: เป็นรากฐานสำคัญของท่ารำและจารีตการฝึกหัดในนาฏศิลป์ไทย.

อิทธิพลจากวัฒนธรรมตะวันตก (สมัยรัตนโกสินทร์):

รูปแบบละครใหม่: เกิดละครร้อง ละครพูด ละครเวที และละครร่วมสมัย ที่มีเนื้อหาเกี่ยวกับชีวิตคนธรรมดาในสังคม.

เนื้อหา: ละครมีเนื้อหาทันสมัย สะท้อนสังคมมากขึ้น และนำเสนอความรักชาติ.

อิทธิพลของศาสนาและความเชื่อ:

พิธีกรรม: นาฏศิลป์ใช้ประกอบพิธีกรรมทางศาสนา (พุทธศาสนา) และการแสดงแก้บน เช่น การฟ้อนรำเพื่อขอฝน.

วิถีชีวิต: ถ่ายทอดวิถีชีวิต ประเพณี และค่านิยมที่ฝังรากลึกของสังคมไทยผ่านการแสดง.

อิทธิพลของสังคมและเทคโนโลยี (ยุคปัจจุบัน):

สื่อการแสดง: การเกิดสื่อวิทยุ โทรทัศน์ ส่งผลให้มีละครหลากหลายรูปแบบมากขึ้น.

นาฏศิลป์ร่วมสมัย: ผสมผสานท่ารำไทยกับศิลปะการเต้นสมัยใหม่ เพื่อให้เข้าถึงคนยุคปัจจุบัน สะท้อนสังคม และไม่หยุดนิ่ง.

อิทธิพลของวัฒนธรรมต่อละครและนาฏศิลป์

วัฒนธรรมส่งผลต่อละครและนาฏศิลป์ในหลายด้าน เช่น

- ๑. เนื้อหาและเรื่องราว
 - สะท้อนคติ ความเชื่อ หรือประเพณี เช่น ละครรามเกียรติ์ โนราห์
- ๒. ดนตรีและเครื่องดนตรี
 - ใช้เครื่องดนตรีพื้นบ้าน เช่น ซอ แคน
- ๓. เครื่องแต่งกาย
 - สะท้อนเอกลักษณ์ทางวัฒนธรรม เช่น ชฎา ขนนก
- ๔. ท่ารำและการเคลื่อนไหว
 - ท่ารำแต่ละภาคก็มีลักษณะเฉพาะ เช่น ภาคกลางอ่อนช้อย ภาคอีสานเร็วและกระชับ

ตัวอย่างละครและนาฏศิลป์ที่ได้รับอิทธิพลจากวัฒนธรรมไทย

ประเภท	ชื่อการแสดง	แหล่งกำเนิด	ลักษณะเด่น
ละคร	ละครนอก	ภาคกลาง	ใช้เนื้อเรื่องพื้นบ้าน แต่งตัวเรียบง่าย
นาฏศิลป์	โนราห์	ภาคใต้	รำเร็ว ใช้ท่าทางเฉพาะ เช่น ท่าปรบมือ ตีนเดียว
นาฏศิลป์	ฟ้อนเล็บ	ภาคเหนือ	ใช้เล็บยาว รำช้า อ่อนช้อย

สรุป

วัฒนธรรมมีอิทธิพลอย่างมากต่อละครและนาฏศิลป์เพราะเป็นพื้นฐานในการสร้างสรรค์รูปแบบการแสดงต่าง ๆ ซึ่งช่วยสะท้อนเอกลักษณ์ ความเชื่อ และความงามของท้องถิ่นไทยไว้ในงานศิลปะ

อิทธิพลของวัฒนธรรม และวิวัฒนาการของการละครไทยตั้งแต่อดีตถึงปัจจุบัน

๑. สมัยนางเจ้า

มีนิยายเรื่อง นามานิหารา เป็นนิยายของพวกไต หรือคนไทย ในสมัยนางเจ้าที่มีปรากฏอยู่ ก่อนหน้านี้อือ การแสดงจำพวกกระบี่กระบอง เช่นกระบี่กระบอง ระบำนกยูง

๒. สมัยสุโขทัย

พบหลักฐาน การละครและฟ้อนรำ ปรากฏอยู่ในศิลาจารึก ของพ่อขุนรามคำแหง กล่าวว่า เมื่อจักเข้ามาเรียงกันแต่ อรัญญิกพูนท่าหัวลานด้วยเสียงพาทย์ เสียงพิณ เสียงเลื้อน เสียงขับ ใครจักมักเหล่้น เหล่้นใครจักมักหัว หัวใครจักมักเลื้อน และปรากฏในไตรภูมิพระร่วง “บ้างเต้น บ้างรำ บ้างฟ้อน ระบำบันลือ”

รับวัฒนธรรมของอินเดีย ผสมผสานกับวัฒนธรรมไทย มีการบัญญัติศัพท์ขึ้นใหม่ เพื่อนใช้เรียกศิลปะการแสดงของไทย ว่า โขน ละคร ฟ้อนรำ

๓. สมัยอยุธยา

มีการแสดงละครชาตรี ละครนอก ละครใน แต่เดิม ที่เล่นเป็นละครเร่ จะแสดงตามพื้นที่ว่างโดยไม่ต้องมีโรงละคร เรียกว่า ละครชาตรี ต่อมาได้มีการวิวัฒนาการ เป็นละครรำ เรียกว่า ละครใน ละครนอก โดยปรับปรุงรูปแบบ ให้มีการแต่ง การที่ประณีตงดงามมากขึ้น มีดนตรีและบทร้อง และมีการสร้างโรงแสดง

ละครในแสดงในพระราชวัง จะใช้ผู้หญิงล้วน ห้ามไม่ให้ชาวบ้านเล่น เรื่องที่นิยมมาแสดงมี ๓ เรื่องคือ อิเหนา รามเกียรติ์ อุณรุท ส่วนละครนอก ชาวบ้านจะแสดง ใช้ผู้ชายล้วนดำเนินเรื่องอย่างรวดเร็ว

สมัยสมเด็จพระบรมราชาธิราชที่ ๓ เป็นสมัยที่โขนเจริญรุ่งเรืองเป็นอย่างมาก มีละครเรื่องใหญ่ๆ อยู่ ๔ เรื่อง คือ อิเหนา รามเกียรติ์ อุณรุท ดาหลัง

๔. สมัยธนบุรี

สมัยนี้บทละครในสมัยอยุธยาได้สูญหายไป สมเด็จพระเจ้ากรุงธนบุรี หรือ สมเด็จพระเจ้าตากสินมหาราช ทรง รวบรวมศิลปิน บทละคร ที่เหลือมาทรงพระราชนิพนธ์บทละคร เรื่อง รามเกียรติ์ อีก ๕ ตอนได้แก่

๑. ตอนอนุมานเกียวนางวานริน
๒. ตอนท้าวมาลีวราชว่าความ
๓. ตอนทศกัณฐ์ตั้งพิธีทรายกรด
๔. ตอนพระลักษมณ์ถูกหอกกบิลพัท
๕. ตอนปล่อนม้าอุปการ

นอกจากทรงพระราชนิพนธ์ บทละครในเรื่องรามเกียรติ์ด้วยพระองค์เองแล้ว พระองค์ยังทรง ฝึกซ้อม ด้วยพระองค์ เองอีกด้วย

๕. สมัยรัตนโกสินทร์

๕.๑ พระบาทสมเด็จพระพุทธยอดฟ้าจุฬาโลกมหาราช (รัชกาลที่ ๑)

สมัยนี้ได้ฟื้นฟูและรวบรวม สิ่งที่สูญหายให้มีความสมบูรณ์มากขึ้นและรวบรวม ตำราการฟ้อนรำ ไว้เป็นหลักฐานที่ สำคัญที่สุดในประวัติศาสตร์ พระองค์ทรงพัฒนาโขน โดยให้ผู้แสดงเปิดหน้าและสวมมงกุฏ หรือชฎา ทรงพระราชนิพนธ์บท ละครเรื่องรามเกียรติ์ ตอนนารายณ์ปราบนาทก

๕.๒ พระบาทสมเด็จพระพุทธเลิศหล้านภาลัย (รัชกาลที่ ๒)

สมัยนี้วรรณคดี และละครเจริญถึงขีดสุด พระองค์ทรงเปลี่ยนแปลงการแต่งกาย ให้เป็นการแต่งยืนเครื่อง แบบใน ละครใน ทรงพระราชนิพนธ์บทละครเรื่องอิเหนา ซึ่งเป็นละครที่ได้รับการยกย่องจาก วรรณคดีสโมสร ว่าเป็นยอดของบท ละครรำ คือแสดงได้ครบองค์ ๕ คือ ตัวละครงาม ร่าม ร้องเพราะ พิณพาทย์เพราะ และกลอนเพราะ เมื่อปี พ.ศ.๒๕๑๑ ยูเนสโก ได้ถวายพระเกียรติคุณแด่พระองค์ ให้ในฐานะบุคคลสำคัญ ที่มีผลงานดีเด่นทางวัฒนธรรม ระดับโลก

๕.๓ พระบาทสมเด็จพระนั่งเกล้าเจ้าอยู่หัว (รัชกาลที่ ๓)

สมัยนี้พระองค์ ให้ยกเลิกละครหลวง พระบรมวงศานุวงศ์ จึงพากันฝึกหัดโขนละคร คณะละครที่มีแบบแผนในเชิง ฝึกหัดและแสดง ทางโขน ละครถือเป็นแบบแผนในการปฏิบัติสืบต่อมา ถึงปัจจุบันได้แก่

๑. ละครของพระเจ้าบรมวงศ์เธอ พระองค์เจ้าลักขณาคณ
๒. ละครของพระเจ้าบรมวงศ์เธอ พระองค์เจ้าพนมวัน กรมพระพิพิธโภคภูเบนทร์
๓. ละครของพระเจ้าบรมวงศ์เธอ พระองค์เจ้าไกรสร กรมหลวงรักษ์ธรมเรศ

๔.ละครของพระเจ้าบรมวงศ์เธอ พระองค์เจ้ากุญชร กรมพระพิทักษ์เทเวศร์

๕.ละครของพระเจ้าบรมวงศ์เธอ พระองค์เจ้าทรนกร กรมหลวงภูวเนตรนรินทรฤทธิ์

๖.ละครของเจ้าพระยาบดินทรเดชา

๗.ละครของเจ้าจอมมารดาอัมพา

๘.ละครเจ้ากรับ

๕.๔ พระบาทสมเด็จพระจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว (รัชกาลที่ ๔)

ได้ฟื้นฟูละครหลวง ขึ้นใหม่อนุญาตให้ราษฎรฝึกละครในได้ ซึ่งแต่เดิมละครในจะแสดงได้แต่เฉพาะในพระราชวังเท่านั้น ด้วยเหตุที่ละครแพร่หลายไปสู่ประชาชนมากขึ้น จึงมีการบัญญัติข้อห้ามในการแสดงลำครที่มีใช้ละครหลวงดังต่อไปนี้

- ๑.ห้ามฉุดบุตรชาย-หญิง ผู้อื่นมาฝึกละคร
- ๒.ห้ามใช้รดเกล้ายอดเป็นเครื่องประดับศีรษะ
- ๓.ห้ามใช้เครื่องประกอบการแสดงที่เป็นพานทอง หีบทอง
- ๔.ห้ามใช้เครื่องประดับลงยา
- ๕.ห้ามเป่าแตรสังข์
- ๖.ห้ามช้างที่เป็นอุปกรณ์ในการแสดงห้ามใช้สีเผือก ยกเว้นช้างเอราวัณ

๕.๕ พระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว (รัชกาลที่ ๕)

ในสมัยนี้สภาพบ้านเมืองมีความเจริญก้าวหน้า และขยายตัวอย่างรวดเร็ว เพราะได้รับวัฒนธรรมจากตะวันตก ทำให้ศิลปะการแสดงละครได้มีการวิวัฒนาการขึ้นอีกรูปแบบหนึ่ง นอกจากนี้ ยังกำเนิดละครดึกดำบรรพ์ และละครพันทางอีกด้วย นอกจากพระองค์ทรงส่งเสริมให้เอกชนตั้งคณะละครอย่างแพร่หลายแล้ว ละครคณะใดที่มีชื่อเสียงแสดงได้ดี พระองค์ทรงเสด็จมาทอดพระเนตร และโปรดเกล้าฯ ให้แสดงในพระราชฐานเพื่อเป็นการต้อนรับแขกบ้านแขกเมืองอีกด้วย

๕.๖ พระบาทสมเด็จพระมงกุฎเกล้าเจ้าอยู่หัว (รัชกาลที่ ๖)

ในสมัยนี้เป็นสมัยที่โขน ละคร ดนตรี ปี่พาทย์เจริญถึงขีดสุด พระองค์ทรงเป็นราชาแห่งศิลปิน แม้ว่าจะมีประสมการณ์ด้านละครพูดแบบตะวันตก แต่ก็ทรงมีพระราชปณิธานอันแรงกล้า ที่จะทรงไว้ซึ่ง “ความเป็นไทย “ และดนตรีปี่พาทย์ ทั้งยังทรงพระราชทานบรรดาศักดิ์ให้แก่ศิลปินโขนที่มีฝีมือให้เป็นขุนนาง เช่น พระยานัฏกานุรักษ์ พระยาพรหมากิบาล เป็นต้น

๕.๗ พระบาทสมเด็จพระปกเกล้าเจ้าอยู่หัว (รัชกาลที่ ๗)

สมัยนี้ประสมภาวะเศรษฐกิจตกต่ำ การเมืองเกิดการคับขัน จึงได้มีการปรับปรุงระบบบริหาร ราชการกระทรวงวังครั้งใหญ่ ให้โอนงานช่างกองวังนอก และกองมหรสพไปอยู่ในสังกัดของกรมศิลปากร และการช่างจึงย้ายมาอยู่ในสังกัดของกรมศิลปากร ตั้งแต่เดือนกรกฎาคม พ.ศ.๒๔๗๘ โขนกรมมหรสพ กระทรวงวังจึงกลายเป็น โขนกรมศิลปากร มาแต่ครั้งนั้น ในสมัยนี้มีละครแนวใหม่เกิดขึ้น ที่เรียกว่า ละครเพลง หรือที่รู้จักกันว่า ละครจันทโรภาส

๕.๘ พระบาทสมเด็จพระปรเมนทรมหาอานันทมหิดล (รัชกาลที่ ๘)

ในสมัยนี้การแสดงนาฏศิลป์ โขน ละคร จัดอยู่ในการกำกับดูแลของกรมศิลปากร หลวงวิจิตรวาทการ อธิบดีคนแรกของกรมศิลปากรได้ฟื้นฟู เปลี่ยนแปลงการแสดงโขน ละครในรูปแบบใหม่ โดยจัดตั้งโรงเรียนนาฏดุริยางคศาสตร์ขึ้น เพื่อการศึกษาทั้งด้านศิลปะและสามัญ และเพื่อยกระดับศิลปินให้ทัดเทียมกับนานาชาติ ประเทศ ในสมัยนี้ได้เกิดละครรูปแบบใหม่ ที่เรียกว่า ละครหลวงวิจิตรวาทการ เป็นละครที่มีแนวคิดปลูกใจให้รักชาติ บางเรื่องเป็นละครพูด เช่น เรื่องราชนม เรื่องศึกกลาง เรื่องพระเจ้ากรุงธนบุรี เป็นต้น

๕.๙ พระบาทสมเด็จพระปรมินทรมหาภูมิพลอดุลยเดชมหาราช (รัชกาลที่ ๙)

ในสมัยนี้พระองค์โปรดเกล้าฯ ให้บันทึกภาพยนตร์สี่ส่วนพระองค์ บันทึกทำรำเพลงหน้าพาทย์องค์พระพิราพ ทำรำเพลงหน้าพาทย์ของพระ นาง ยักษ์ ลิง และโปรดเกล้าฯ ให้จักพิธีไหว้ครู อีกทั้งยังมีการปลูกฝังจิตสำนึกในการร่วมกันอนุรักษ์ สืบสาน สืบทอด และพัฒนาศิลปะการแสดงของชาติผ่านการเรียนการสอนในระดับการศึกษาทุกระดับ มีสถาบันที่เปิดสอนวิชาการละครเพิ่มมากขึ้นทั้งของรัฐและเอกชน มีรูปแบบในการแสดงลำครไทยที่หลากหลายให้เลือกชม เช่น ละครเวที ละครพูด ละครร้อง ละครรำ เป็นต้น

๕.๑๐ พระบาทสมเด็จพระปรเมนทรมหาอานันทมหิดลราชกุมาร พระวชิรเกล้าเจ้าอยู่หัว(รัชกาลที่ ๑๐)

พระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัว ทรงเป็นแบบอย่างด้านการอนุรักษ์โขน ทรงสนพระราชหฤทัยในศิลปะการแสดงมาตั้งแต่ยังทรงพระเยาว์ ทั้งยังทรงเป็นองค์ต้นแบบของเยาวชนไทยในการฝึกหัดโขน เมื่อครั้งดำรงพระราชอิสริยยศ สมเด็จพระบรมโอรสาธิราชฯ สยามมกุฎราชกุมาร ทรงปฏิบัติพระราชกรณียกิจแทนพระองค์ พระบาทสมเด็จพระปรมินทรมหาภูมิพลอดุลยเดช และสมเด็จพระนางเจ้าสิริกิติ์ พระบรมราชินีนาถ ในรัชกาลที่ ๙ เพื่อแบ่งเบาพระราชภาระงานด้าน ศิลปวัฒนธรรม และจารีตประเพณีต่างๆ อยู่เนืองๆ โดยเฉพาะศิลปะการแสดงนาฏศิลป์และดนตรี ทรงมพระมหากรุณาธิคุณต่อวงการนาฏศิลป์และดนตรีไทยอย่างยิ่ง สนพระราชหฤทัยและทรงตระหนักถึงคุณค่าของนาฏศิลป์ไทย โดยเฉพาะ “การแสดงโขน” ทรงส่งเสริมให้ประชาชนมีโอกาสได้ชม ศิลปะการแสดงชั้นสูงที่ถือเป็นสมบัติทางวัฒนธรรมของชาติ

จวบจนมาถึงปัจจุบันพระองค์ยังทรงส่งเสริมและสนับสนุนการแสดงโขนของกรมศิลปากรอย่างต่อเนื่อง โดยเสด็จพระราชดำเนินทอดพระเนตรและทรงพระกรุณาโปรดเกล้าฯ ให้จัดการแสดงนาฏศิลป์ โขน ละคร ระบำ รำ ฟ้อนเพื่อเป็นการสืบสานพระราชปณิธานในพระราชบิดาและพระราชมารดาที่ทรงส่งเสริมศิลปวัฒนธรรมของประเทศชาติและเพื่อให้ประชาชนชาวไทยได้รับความสุข สนุกสนาน เนื่องในโอกาสต่าง ๆ